

“Kendiliğindenlik-Güdümlülük” Tartışmaları Çerçevesinde 15 Temmuz’a Bakmak

Fatih Ertugay

Yrd. Doç. Dr. | Nuh Naci Yazgan Üniversitesi İBBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Ali Çiçek

Öğr. Gör. | Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli MYO

Öz

Her sosyo-politik olay gibi 15 Temmuz darbe girişimi ve ona karşı gösterilen toplumsal direniş ve direnç de, toplumsal ve politik alanda bir takım sonuçlar meydana getirdi ve getirmeye de devam edecek gibi gözükmemektedir. Bu sonuçlardan birisi de 15 Temmuz’un, rekabet halindeki politik iddialar ile bunların teori ve politik eylemden neşvünema bulan söylem repertuarları üzerinde oluşturduğu çarpıcı etkidir. 15 Temmuz gecesi ve sonrasında kitlesel mobilizasyon, bu hareketliliğe dönük iki farklı bakış açısını da beraberinde getirdi. Bunlardan ilki, söz konusu hareketliliğin büyük oranda bir kendiliğindenlik içerdiği, bireysel ölçekte duygusal ve rasyonel gerekçelerin aynı anda tetiklediği bir kararın ürünü-sonucu olduğu; ikincisi ise, bu hareketliliğin büyük oranda sistematik çağrılar ve organizasyonel yapıların uyandırması ve kanalize etmesinin ürünü-sonucu olduğu yönündedir. İkinci bakış açısına göre bu nedenlerden ötürü, bahse konu mobilizasyon, güdümlü-yönlendirilmiş bir kolektif hareketlilik olarak değerlendirilebilir.

Çalışma bu iki bakış açısını, içerdikleri sosyo-politik anlamları ve göndermeleri de hesaba katarak daha önce yapılmış olan bazı saha verileri eşliğinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analizden çıkarılabilecek muhtemel sonuçlar arasında, Türkiye’de aydın, entelektüel ve akademik çevrelerin bazı toplumsal olaylara neden ve hangi gerekçelerle, ne tür bakış açıları geliştirdiklerinin değerlendirmesi de yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz, Kendiliğindenlik, Güdümlülük, Mobilizasyon, Modernleşme.

Looking at 15 July Through “Spontaneity-Guidedness” Debates

Abstract

As every socio-political event, the 15 July (2016) coup attempt and social opposition-resistance that has been shown against it have brought some result to the social and political scene and it seems to continue to bring about it. One of these conclusions is the striking effect of the July 15 competition on political claims and the their repertoire of discourse that has taken its toll on theoretic and political action. Mass mobilization on July 15 and after July 15 brought with it two different perspectives on this movement. The first one is that mentioned movement contained largely spontaneous activity. This is also the product- result of decision that is triggered at same time by emotional and rational reasons on an individual scale. The second is that this movement is largely the product- result of systematic calls and organizational structures to awaken and canalise. For these reasons, from the second point of view, mobilization can be evaluated as a guided- directed collective mobility.

This study aim to analyze these two perspectives, their socio-political means and their implications in the context of some previous fieldwork. Probable outcomes from this analysis include that intellectuals and academics in Turkey have what sort of perspective to some social events.

Key Words: July 15, Spontaneity, Guiding, Mobilization, Modernisation.

Giriş

15 Temmuz darbe girişimi ve bunun karşısında gösterilen toplumsal refleks ile akabinde, darbe gecesi ve sonrasına ilişkin yapılan farklı değerlendirmeler sosyal psikolojideki “*aynı olaylara bakanlar aynı şeyleri görmezler; bu insan psikolojisinin ilginç ve önemli bir yanıdır*”¹ önermesinin bir kez daha geçerli olduğunu ortaya koymuştur. Buna göre insanlar çoğunlukla gerçekliği farklı okurlar ve bu okuma farklılığına göre farklı anlamlar yüklerler. İnsanların olaylara, buldukları noktadan bakmak, başka bir anlatımla perspektif bir bakış açısı geliştirmek gibi, çoğu zaman kaçınmadıkları bir gerçeklik söz konusudur. 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye’deki aydın, entelektüel ve akademik çevrelerde böylesi bir perspektif bakışın analiz edilebilmesini mümkün kılan olaylardan birisidir. Bu satırların yazarları da dâhil olmak üzere, neredeyse konu ile ilgili yazanların ve yazılan bütün metinlerin böylesi bir apriorik zemine denk düştüğünü söylemek abartı olmayacaktır. Elbette ki, bu durum, verili gerçekliğin sunulan manzarasının bütünüyle *batıl*-geçersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Olsa olsa gerçekliğin eksik bir temsili ya da sunumu söz konusudur, denilebilir.

15 Temmuz darbe girişiminin üzerinden geçen bir yıllık süre zarfında ülkemizdeki entelektüel ve akademik tartışmaların bir kısmı, darbeyi önleyen insanların sokağa çıkma ve darbeye engel olma konusundaki temel motivasyonlarını konu almaktadır. Basit bir literatür taraması yapıldığında görülecektir ki tartışmalar iki farklı bakış açısı üzerinden devam etmektedir. Bunlardan ilki, söz konusu hareketliliğin büyük oranda bir kendiliğindenlik içerdiği, bireysel ölçekte duygusal ve rasyonel gerekçelerin aynı anda tetiklediği bir *kararın* ürünü-sonucu olduğu yönündedir. İkincisi ise, bu hareketliliğin büyük oranda sistematik çağrılar ve organizasyonel yapıların *uyandırması* ve kanalize etmesinin ürünü-sonucu olduğu şeklindedir. İkinci bakış açısına göre bu nedenlerden ötürü, bahse konu mobilizasyon, güdümlü-yönlendirilmiş bir kolektif hareketlilik olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmelerde, aşağıda da bahsedileceği üzere bir takım referans kavramların etkisi büyüktür. Bu perspektife göre, bir kere bu hareket (15 Temmuz darbe girişimi karşısındaki halk direnişi), bildik argümanlara ve motivasyonlara yaslanmamaktadır. Başka bir anlatımla ne bir işçi hareketidir ne bir ekolojik harekettir ne de salt bir ifade özgürlüğü temelli veya küreselleşmeye karşı bir harekettir. Özünde bu salt bir iktidar mücadelesidir ve geniş kitleler de bu iktidar mücadelesinin yönlendirilmiş birer parçasından başka bir şey değildir. Kaldı ki, burada bir özneleşme durumu da söz konusu değildir. Zira

1 Nuri Bilgin, *Siyaset ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s.9.

özne, modern paradigmayı içselleştirmiş özerk ve yaratıcı bireyin tanımıdır. O halde, diğer modern karakterli toplumsal hareketler gibi bir hareket olmayan 15 Temmuz gecesi ve sonrasında meydanlara çıkma hareketinin/eylemının ve bunun bir parçası olan insanların tanımlanması ve çıkışın-[direnışin] izah edilmesi için başka kavramlara ve açıklamalara ihtiyaç vardır. 15 Temmuz’a ve o gece ile sonrasındaki halk hareketine dönük ikinci bakışın temel argümantasyonu bu yöndedir.

Söz konusu iki bakış açısının ele alınması ve değerlendirilmesi amacıyla 15 Temmuz gecesinin mahiyeti ve sosyolojisi üzerinde biraz daha ayrıntılı bir şekilde durmakta fayda vardır.

15 Temmuz’un Mahiyeti ve Sosyolojisi

15 Temmuz darbe girişimi, gerek oluş şekli ve darbeci cuntanın ideolojik kompozisyonu, niyeti ve tevessül ettiği/savrulduğu şiddet kullanma biçimi ve gerekse de bu darbe girişimi karşısında siyasiler de dâhil olmak üzere toplumun çok büyük bir kısmının vermiş olduğu tepki ve ortaya koymuş olduğu fedakârlık açısından yeni ve farklıdır.² 1960, 1971, 1980, 28 Şubat 1997 ve 27 Nisan 2007 gibi çeşitli tarihlerde darbeleri (ve darbe girişimlerini) tecrübe eden Türkiye, ilk kez bu kadar kanlı bir süreç yaşamış; 250 yurttaş şehit olurken binlerce kişi de darbecilerin kurşunlarıyla yaralanmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde tecrübe ettiğimiz bütün darbeler ve darbe teşebbüsleri Kemalist karakterli³ olup; ordu içinde bir cunta ya da emir- komuta zinciri dâhilinde gerçekleşmiştir. Ancak 15 Temmuz darbe girişiminde, farklı bir angajmana ve örgütsel yapıya sahip olan darbecilerin kimliklerini halktan saklamaya çalışmaları⁴ göze çarpan önemli bir ayrıntı olarak karşımızda durmaktadır. Bunun nedenlerinden birisi, kapalı devre hareketin/takiye yönetiminin temel bir yapılanma yöntemi olarak kabul edilmesi ise, diğeri de bu yöntemin kullanılmasıyla darbenin biçimine ve seyrine ilişkin nihai bir karar alınmış olmasıdır. Böylece darbe girişiminde bulunan kişilerin bir cuntadan ibaret mi olduğu yoksa kuvvet komutanları ve geniş askeri çevreler tarafından mı desteklendiği de akıllarda soru işareti olarak kalacak; darbe girişiminin lehine bir sürecin olması durumunda gerek bazı siyasi çevrelerden, gerek başından itibaren darbenin içinde yer almayan askerlerden de destek alınabileceği (bekle- gör politikası) ve sonuç olarak darbenin meşrulaştırılıp

2 Fatih Ertugay, *15 Temmuz Darbe Girişimi: Hatırladıklarımız ve Hatırlayacaklarımız*, Kadim Yayınları, Ankara 2017, s.149.

3 Ertugay, s.151; Atilla Yayla, “Şanlı Direniş Şanlı Millet”, <http://www.hurfikirler.com/sanli-direnis-sanli-millet/>, (erişim: 01.08.2016).

4 Haluk Alkan, “15 Temmuz’u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2016, Sayı: 79, s.254.

bir “ihtilal” olarak halka sunulması yönünde bir planlamaya gidilmiş gibi görünmektedir. Yine bu yöntem gereğince darbe girişiminin başarısız olması durumunda ise FETÖ’nün silahlı kuvvetler içindeki üyelerin bütünüyle açığa çıkmaması öngörülmüştür. Darbecilerin toplumsal ve siyasal desteğinin güçlü olmadığı⁵ 15 Temmuz gecesi muhalefet de dâhil olmak üzere bütün ülkenin kenetlenmesinden açıkça anlaşılmuştur. Zira darbe girişiminin karşısında bütün siyasi partiler ortak bir tavır göstermiş, aynı tavır toplumun bütün kesimlerinde de ortaya çıkmıştır. Darbe girişimi gecesi öncelikle Başbakan Binali Yıldırım’ın saat 23:05’te bir televizyon kanalına çıkarak darbe girişimine izin verilmeyeceğini söylemesi, ardından MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli’nin darbe girişimi karşısında hükümetin yanında oldukları şeklindeki ifadesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın canlı yayında halkı sokaklara davet etmesi ve gecenin ilerleyen saatlerinde CHP lideri Kılıçdaroğlu ve HDP grubunun açıklamaları, Türkiye’nin topyekûn darbe girişimine karşı direnmesinde önemli rol oynamıştır. Sabaha kadar süren çatışmalar sonucunda halkın ve polisin darbecilere karşı direnişi sonucunda darbe girişimi akamete uğratılmıştır. Bu nedenle, darbeye direniş onur listesinin ilk sırası halkındır. Halkın arkasından da siyasiler ve bir bütün olarak politika kurumu darbenin başarısızlığa uğratılmasında önemli halkalardan birisidir. Bu açıdan siyasiler (27 Nisan 2007 E-Muhtırası’nda hükümetin tutumunu hariç bırakırsak) darbe karşısında ilk kez iyi bir sınav vermiştir.⁶ Öte yanda ordu içinde de darbecilere karşı direnen ve pek çok kışlada darbecilerin etkisiz hale getirilmesini sağlayan vatansever askerlerle, yine pek çok bölgede darbecilere karşı cansiperane mücadele veren polis teşkilatı da darbenin önlenmesinde hayati roller üstlenmişlerdir.

15 Temmuz gecesinden sonra da darbe tehdidinin geçmediğini düşünen Türk halkı, 10 Ağustos 2016 tarihine kadar demokrasi nöbetlerini devam ettirerek olası bir darbe girişimi karşısında meşru siyaset alanının ve demokratik kurumların yanında yer aldıklarını da göstermişlerdir. Ancak bütün bu süreç, akademik dünyada ve entelektüeller arasında, darbe girişiminin engellenmesinde canları pahasına sokaklara çıkarak, tankların ve kurşunların önüne yatarak destansı bir direniş gösteren halkın eyleme geçmesindeki temel motivasyonlar hakkında bir tartışma sürecinin başlamasına da sebep olmuştur. Temelde iki farklı görüşün yer aldığı bu tartışmada, taraflardan ilki söz konusu hareketliliğin büyük oranda bir kendiliğindenlik içerdiğini, bireysel ölçekte duygusal ve rasyonel gerekçelerin aynı anda tetiklediği bir kararın

5 Tanel Demirel, “15 Temmuz Darbe Girişimi: İlk Girişimler”, *Hür Fikirler*, <http://www.hurfikirler.com/15-temmuz-darbe-girisimi-ilk-izlenimler-tanel-demirel/>, (erişim: 05.07.2017)

6 Cennet Uslu, “15 Temmuz’un Onur ve Utanç Listesi”, <http://serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/15-temmuzun-onur-ve-utanc-listesi-705607/>, (erişim: 06.07.2017).

ürünü-sonucu olduğunu dile getirmektedir. İkincisi ise, bu hareketliliğin büyük oranda sistematik çağrılar ve organizasyonel yapıların uyandırması ve kanalize etmesinin ürünü-sonucu olduğunun altını çizmektedir. İkinci bakış açısına göre bir takım temel-teknik göstergeler ölçü alındığında, bahse konu mobilizasyon büyük oranda güdümlü-yönlendirilmiş bir kolektif hareketlilik olarak değerlendirilmelidir. Aşağıda ilk olarak bu hareketliliğin büyük oranda sistematik çağrılar ve organizasyonel yapıların uyandırması ve kanalize etmesinin ürünü-sonucu olduğu yönündeki güdümlü mobilizasyon açıklaması, daha sonra da hareketliliğin büyük oranda bir kendiliğindenlik içerdiği yönündeki değerlendirme ele alınacaktır.

Pejoratif Bir Yaklaşım: Güdümlü Mobilizasyon

15 Temmuz darbe girişiminin özellikle de geniş halk kitleleri tarafından bertaraf edilmesi, özellikle bazı çevreler tarafından küçümseyici bir tavırla karşılanmış; böylelikle Türk siyasal hayatında örneği ilk ve tek olan bu direniş *bayağı* bir eylem olarak tasvir edilmiştir. Bu ele alış tarzı yalnızca akademik olmayan yazılar ve mecralarla sınırlı kalmamış, akademik alandaki bazı çalışmalarına da konu olmuştur.

Bu bakış açısı, en azından akademik camiada kaleme alınan metinler açısından bakıldığında, “15 Temmuz’da ne oldu?” sorusunu açıklığa kavuşturmaya çalışan bir çabanın ürünü olsa da, yaslandığı epistemolojik arka plan⁷ açısından sorunlu yargılara varmaktadır. Bu arka plan özelinde, öncelikli olarak modern toplum-geleneksel toplum şeklindeki ayrımın Türkiye toplumu özelinde politikaya ve toplumsal hareketlere uyarlandığı görülmektedir. Modern ve geleneksel arasındaki kutupsal ayrım, moderne olumlu bir anlam yüklerken peşinen geleneksel olana da bunun tam karşıtı bir anlam yüklemektedir. Böylece geleneksel olan kendini daha başlangıçta modern olan karşısında eşitsiz ve arkaik bir konumda bulmaktadır.⁸ Buna göre geleneksel toplum, kendisi ve dünya hakkındaki bilgisi yetersiz olan, dış gerçekliğin dönüştürülmesinde harekete geçmede isteksiz, katılımcı olmayan toplum iken

7 Bauman, bu arka plana şu satırlarla işaret etmektedir: “[M]odern okumuş yazmış sınıfların haleti ruhiyelerine bağlı olarak bazen “halk”, bazen de “güruhu” dedikleri kalabalıklara karşı takındıkları tavır, sevgiyle nefretin, onlara yaklaşma itkisiyle “kitlenin içinde erime” dehşetinin bir karışımıydı. Ancak okumuş sınıflar, bütün bunlarla birlikte, “eğitimsizler”in ve “tam anlamıyla kültürlü olmayanlar”ın muhafızları rolünü üstlendiler ve bu role bütün modern çağ boyunca yılmadan bağlı kaldılar. Bu rol..., halkın geri kalan, aydınlatılması ve işlenmesi gereken kesimi ile kurdukları kolektif ilişki ve bu ilişkide kolektif olarak oynadıkları, oynamak istedikleri, oynamanın hakları olduğunu düşündükleri roldü.” Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, 2. Baskı, çev.:Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2012, s. 113-114: Görünüşe göre 15 Temmuz, biraz da bu rolün alt üst olduğu, o, yüzyıllık muhafız rolünün altındaki toprağın kaydığı bir anı da işaretliyordu.

8 Tefrik Erdem, “Modernlik ve Postmodernlik”, içinde *21. Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi*, Ed. Ümit Özdağ, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s.658.

modern toplum gerçekliğinin bilgisine ulaşmış, üstelik bunu yaratmış, edilgen olmayan katılımcı toplumdur.⁹ Geleneksel topluma karşı takınılan bu pejoratif bakış açısı, modern birey-geleneksel birey dikotomisinde daha açık bir şekilde kendisini gösterir. Modern insan yeniliğe açıktır; özgür ve özerk olarak, sadece kendisiyle ilgili değil çevresiyle de ilgili kanıları vardır; planlama ve örgütlenmeye önem vermektedir; çevrenin egemenliğine gireceğine, çevreye egemen olmayı düşünmektedir; dünyayı öngörülebilir olarak algılamakta ve çevresindeki kurum ve kişiler yükümlülüklerini layıkıyla yerine getirdiğinde öngörülerini gerçekleştirebilmektedir; geçmiş yerine bugün ve geleceğe yöneliktir.¹⁰ Buna karşın geleneksel toplumun insan tipolojisi yukarıda sayılan özelliklerin hepsinden yoksun olarak ele alınmaktadır. Üstelik bunlar mutlak kategoriler olarak ele alınır. Yani birisinden ötekine ancak bütüncül geçişler söz konusu olabilir. Bu nedenle ara geçişler olanaksızdır. Başka bir anlatımla hem bir takım geleneksel değerlerin önemine inanılırken hem de modern bireyin davranış örüntüleri olan özerk ve etken bir tutum takınılamaz, iddiası kendisini var eder.

15 Temmuz sonrasındaki darbe karşıtı kitlesel gösterilerin, bu bakış açısından değerlendirilmesinde, bu hareketin/eylemliliğinin kendiliğinden ortaya çıkan bir hareket olarak görülemeyeceği vurgusu ön plana çıkar. Örneğin oldukça sınırlı bir saha verisine dayanan bir çalışmada vurgu, sokak hareketliliğini ve sonrasındaki geniş çaplı katılımları örgütleyen yerel ağlara sahip *mahalle ve ilçe teşkilatlarıyla sıkı çalışan bir parti* örgütü olduğu yönündedir. Bu değerlendirmeye göre partinin örgütsel gövdesini oluşturan çekirdek kadrolar ve aktivistlerin yanı sıra bürokratik kurumsal kadrolar ve tüm organizasyonel bütünlüğü ile belediye çalışanları sürece aktif olarak katılmış ve yönlendirmişlerdir.¹¹ Bu açıklamada ilk göze çarpan husus, 15 Temmuz ve sonrasında meydanlara-sokaklara çıkan insanlara, kendiliğinden harekete geçen kişilerden oluşan bir topluluk olarak bakmamak/bakmamak konusunda gösterilen vurgudur. Zira bu değerlendirmeye göre, partinin örgütsel gövdesi ve organizasyonel yeteneği olmasaydı, bu büyüklükteki bir kitle kendiliğinden harekete geçip mobilize olamazdı.¹² Sonuç itibarıyla bu değerlendirmeye göre, 15 Temmuz sonrasındaki demokrasi nöbetlerindeki halk hareketinin motivasyonu içsel değil dışsaldır. Dolayısıyla böyle bir toplum darbe girişimini önleyemez, demokrasiye sahip çıkamaz; olsa olsa tin-

9 Halis Çetin ve Levent Görüşük, *Siyaset Psikolojisi*, Orion Yayınevi, Ankara 2015, s.273

10 Halis Çetin, *Krizler Kahramanlar ve Hainler, Modernleşme Geleneği 1500- 1800(I. Cilt)*, Orion Yayınevi, Ankara 2016, s.12.

11 Sevinç Doğan, "Kefaretçi Eylem, Siyasal Özneleşme ve Mobilizasyon", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Sayı: 330, Ekim 2016, s. 49.

12 Doğan, *a.g.m.*, s. 49, 51.

sel motivasyonlarla hareket eder, parti örgütü sayesinde maddi çıkarlarını korumak amacıyla(!) mobilize olur ve meydanlara çıkar.¹³ Hal böyle olunca, ayak takımı olarak görülen geniş halk topluluklarının, siyasetin doğrudan belirleyicisi olması, siyasal bir bilinç ve farkındalık geliştirmiş olarak hem demokratik süreçlere katılabilecekleri hem de bunun dışında olağan ya da olağanüstü durumlarda (15 Temmuz gibi), kararlı ve kendi kendine harekete geçmiş toplumsal bir aktivizmin parçası olabilecekleri ısrarla gözden kaçırılmak istenir.¹⁴

Bu bilinçli “gözden kaçırma”nın arkasında geleneksel değerlerle barışık-irtibatlı insan topluluklarının, modern toplumlar gibi kendiliğinden harekete geçerek demokrasiye, ülkesinin bugününe ve geleceğine sahip çıkamayacağı kabulleri vardır. Dolayısıyla bu bakış açısı, 15 Temmuz gecesinde darbeye karşı verilen sokak eylemliliği ve sonrasında Erdoğan ve bayrak/devlet üzerinden örgütlenen mobilizasyonun... tam bir bilinçlilik ve kararlılıkla “devletin bölünmez bütünlüğünü” ya da “demokrasiyi savunmak” gibi saiklerin ötesinde, başka düşünce ve refleksler¹⁵ üzerinden okunabileceğini; bu reflekslerin de AKP iktidarının sürmesi, kendi hayat biçimleri ve kazanımlarının korunması¹⁶ olduğunu öne sürmektedir. Öte yandan darbenin nasıl başarısızlığa uğratıldığından çok bir darbenin nasıl başarılı olacağı ile ilgili tespitleri ve darbecilerin yaptığı yanlışlar üzerinde uzun uzadıya duran başka bir yazıda da 15 Temmuz darbe girişiminin önlenmesi ve bunun ana aktörü olan top-

13 Doğan, *a.g.m.*, s. 47-65.

14 Ertugay, *a.g.e.*, s.196: Türkiye’deki hâkim politik ve kültürel anlatıya göre, modernleşmeyi içselleştirememiş, modern değerlerle barışık olmayan ve dolayısıyla geleneğin esaretindeki geniş kitleler, bireyselleşmenin ve kendi başlarına politik bir aktivizmin içerisinde olmanın çok uzağındadırlar. Geleneğe gömülü olma ve modern yaşam biçiminden uzak olma halleri ne kadar derinleşirse, kişisel inisiyatif alamama ve başkalarının güdümünde hareket eden edilgen birer koyun-sürüsü olma durumu da (New York Times’in twitter mesajında yazıldığı gibi) o kadar kendisini hissettirecektir. Bu bakış açısına göre bilinçli bir politik aktör olmak, farklı bir değer dünyasını içselleştirmiş olmakla ilgilidir. Doğruyu kendi aklıyla bulan bu bilinçli politik aktör ya da eyleyen, en azından toplumun geneli düşünüldüğünde Türkiye şartlarına yabancıdır. Eğer böyle bir şeyden bahsedilebilecekse bile, bu, ancak aydınlanmış, modern değerleri kavramış ve özümsemiş sınırlı bir azınlık için (mesela Gezi Parkı eylemcileri için) söz konusu olabilecektir. Bu, kültürel bir farktır. Bir tarafta, yönlendirme olmadan harekete geçemeyen, körü körüne (!) oy veren ve itaat eden kitleler, diğer tarafta da mağaranın (Platon’un mağarası) dışına çıkmış ve hakikatin bilgisine erişmiş seçkin bir azınlık. Dolayısıyla eğer kendiliğinden harekete geçebilecek-geçebilmiş bir kitle, azınlıkta da olsa, varsa, onlar bunlar olacaktır; 15 Temmuz ve sonrasında sokaklara çıkanlar değil. Eğer, o geniş edilgen kitle bir şekilde sokağa çıkmışsa, bunun başka açıklamaları olmalıdır. Ertugay, *a.g.e.*, s. 131: Konuyu Türkiye solu bağlamında değerlendiren Atilla Yayla, “[m]ünhasıran demokratlık testini kaybedenler ağırlıklı olarak bir kısmı aynı zamanda Kemalist olan solculardı. Bunlar şöyle bir psikoloji içinde: Bu ülkede iyilik –meselâ demokratlık –adına bir şey olacaksa, bizden sadır olur, bizden sorulur. Bunlar diğer zamanlarda demokratlık iddiasını dillerinden düşürmez hatta bunu başkalarını ezme ve dışlama aracına çevirirken darbeye karşı direnişe mesafeli durdu, sempatiyle bakmadı. Hatta bazıları aklınca katılanları küçümsedi, alaya aldı. Solcuların egemen olduğu odaların, baroların çoğu da aynı tutumu takındı. Böylece Türkiye solunun özde değil sözde demokrat, herkese değil kendine demokrat olduğu bir kere daha tescil edildi” demek suretiyle benzer bir noktanın altını çizmektedir. Bkz. “15-16 Temmuz Şanlı Direnişinden Dersler ve Gözlemler”, <http://www.liberal.org.tr/sayfa/15-16-temmuz-sanli-direnisinden-dersler-ve-gozlemler.676.php>, (Erişim: 01.07.2017).

15 Doğan, *a.g.m.*, s. 49.

16 Doğan, *a.g.m.*, s. 52.

lum kesimleri yine olumsuz bir bakış açısıyla ele alınmışlardır. “Bu yazının başlığı “Birlikte nasıl yaşayacağız?” sorusuydu. Bu meseleyle ilgili yazmaya, düşünmeye devam edeceğiz. Ama şunu vurgulamadan geçemeyeceğim: Solcular, demokratlar, ısrarla Ak Parti’nin etkisindeki kesimlerle iletişim kurmak, onlara tezlerini anlatmak göreviyle karşı karşıyadırlar”¹⁷ cümlelerindeki Ak Parti’nin etkisindeki kesimler ifadesi dikkat çekicidir. Yazının bütününde darbe neden başarısız oldu üzerinden, kısmen de 15 Temmuz’un olumlu anlamı değerlendirilirken, kendiliğindelik yerine belirli bir yönlendirmeye açık olmayı ve belki de manipüle edilebilmeyi de ima eden bu vurgu önemlidir. Benzer şekilde 15 Temmuz’dan kısa bir süre sonra kaleme alınan başka bir yazıda da oldukça genel değerlendirmelerin akabinde, 15 Temmuz ve sonrasında meydana çıkan toplum kesimleri içerisinde özel olarak İslamcılara ama genel olarak da meydanlardakilere ilişkin (örtülü olarak-zira yazı boyunca vurgu İslamcılara olduğundan meydanlardaki toplum kesimlerine ilişkin başka bir ayrıntı verilmemektedir) “egemenlik” kavramı bağlamında, bu kavramın söz konusu insanlar tarafından kavranış biçimine bazı eleştiriler getirilmektedir. Bu minvalde, “*bu bakımdan İslamcıların hâkimiyet ya da egemenlik anlayışlarında insan eylemi, sınırlı, belirlenmiş, kutsallıklarla çevrili, tek doğruya odaklı ve inisiyatif dışı bir durumu işaret eder. Dolayısıyla kendini Tanrı karşısında onun tarafından yaratılmış basit ve pasif bir varlığa indirgeyen her anlayış gibi İslamcılık düşüncesi de demokrasi gibi insanların icadı her dünyevi sistemi anlamsız, şeytanî, bozucu, “ küfre düşürücü”, yozlaştırıcı bulacaktır*”¹⁸ denmektedir. Bu değerlendirmelere ilişkin yazarın niyetini aşan ve bağlamı zorlayan yorumlardan kaçınsak bile, yine de 15 Temmuz özelinde kaleme alınan bir yazının her ne kadar odak noktası ontolojik-epistemolojik bir tartışma gibi gözüke de tam da bu noktada, meydana çıkan insanlara ilişkin özel herhangi bir ayrımı ortaya koymaması ve bir genel hat üzerinden yürümesi dikkate alındığında aynı bakış açısının maluliyetini sergilediğini söylemek abartı olmayacaktır. Bu değerlendirmelerin en dikkat çekenini ise, daha meydana nöbetleri sürerken Ömer Laçiner tarafından kaleme alınmış olanlarıdır. Laçiner’e göre, 15 Temmuz ve sonrasında Erdoğan, özellikle partisinin en militan unsurlarını sokağa çıkmaya davet etmiştir. Laçiner’e göre partinin *en militan unsurlarının(!)*, süreç içerisinde yer yer Alevi, Kürt mahallelere ve “*çağdaş yaşam mekânlarına*” saldırı girişimlerine teşebbüs etmelerine dikkat edilmelidir. Vakıa, süreç içerisinde herhangi bir saldırı girişimi olmadığı gibi, daha 15 Temmuz gecesi tankların ve silahların karşısında direnen insanların bile, bir özveri, ikna çabası ve duyarlılıkla darbeci askerlere yaklaşması La-

17 Yüksel Taşkın, “Birlikte Nasıl Yaşayacağız?” <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7811/birlikte-nasil-yasayacagiz/>, (erişim: 14.07.2017).

18 Yavuz Çobanoğlu, “İslamcılık ile Demokrasi İlişkisi”, *BirGün Pazar*, Yıl: 3, Sayı: 494, 28.08.2016, s. 3.

çiner’in bu öngörülerini mesnetsiz bırakmaktadır. Dahası 15 Temmuz gecesi sokağa çıkan insanların bir kısmını da IŞİD *sempatizanı-linç güruhu* olarak tasvir etmektedir.¹⁹ Benzer biçimde yukarıda değindiğimiz Doğan da oldukça sınırlı sayıdaki gözlemi üzerine ve bilimsellik iddiası ile kavramları seferber ederek yaptığı analizinde, meydanlara çıkan insanları “kendisini sürekli döven kocasına sorgusuz sualsiz itaat eden bir kadın”²⁰ benzetmesiyle, aslında var olan bir gerçekliği açıklama çabasından ziyade, tıpkı Laçiner’de olduğu gibi ideolojik önkabullerini bilimsel bir yazı düzleminde ortaya koymaya çalışmaktadır

Hemen Dışarı Çıktım. Çocuklarım Yarın ‘Sen Ne Yaptın’ Derse Diye Düşündüm²¹: Kendiliğindenlik

15 Temmuz ve sonrasında meydanlara çıkan insanların motivasyonlarını, tepkilerini, beklentilerini, bakış açılarını, duygularını ikincilleştirip ya da bunları yok varsayarak, tüm süreci iktidar eksenli bir ilişkiler bütünü üzerinden okumak, sürecin içerisinde taşıdığı yan yana getirici, demokratik ve özgürlükçü potansiyeli (kimilerine göre az da olsa) bir anlamda heba etmek anlamına gelecektir.²² Darbe girişimi gecesi insanların meydanlara inmesindeki temel motivasyonun tamamen iktidar eksenli olduğunu savunmak, darbecilere karşı direnenlerin demokrasiyi korumak adına değil de Erdoğan’ı korumak adına eylemde bulunduğunu iddia etmek ya da insanların kişisel çıkarlarını korumak ve rant sağlamak gibi amaçlarla eylemlerde bulunduğu tezini ileri sürmek, en iyi niyetli okumayla eksik bir çabanın ve sathi bir bakışın ürünüdür. Zira çeşitli araştırmacılar ve düşünce kuruluşları tarafından yapılan alan araştırmaları da bunun böyle olmadığını ortaya koymaktadır.

SETA araştırmacıları tarafından yapılan “15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması” başlıklı çalışma bunların arasında ilk göze çarpanıdır. Bu çalışmada İstanbul, Ankara, İzmir, Eskişehir, Sakarya, Adana ve Trabzon olmak üzere 7 il ve 9 farklı meydanda, 146 kişiyle mülakat gerçekleştirilmiştir.²³ Yapılan mülakatlarda Ak Parti, CHP ve MHP’li seçmenlerin meydanlarda olduğunun altı çizilmiş ve her kesimden vatandaşla mülakat yapıldığı

19 Ömer Laçiner, “15 Temmuz’dan Sonra”, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7810/15-temmuz-dan-sonra#.Wlc_tFOLTIV/, (erişim: 26.12.2016): Benzer bir tutum, darbe girişiminden bir yıl sonra kaleme alınan bir yazıda da kendisini göstermektedir. Yazar, öfkeli bir şekilde kendisini, 15 Temmuz gecesi sokaklara çıkarak darbeyi engelleyen, bunun için bedel ödeyen ve bunu hatırd tutmaya çalışan insanlarla hesaplaşmaya; buradan da bir demokrasi ve barış söylemi üretmeye çalışmaktadır. Bkz: Yeliz Koray, “Yerim Destanınızı”, <http://www.kocaelikoz.com/yazar/yeliz-koray/yerim-destaninizi/449.html/>, (erişim:14.07.2017).

20 Doğan, *a.g.m.*, s. 57.

21 Fatih Ertugay’ın 9 farklı kentte 15 Temmuz ve sonraki gecelerde meydanlara inmiş kişilerle yapmış olduğu görüşmelerde 44 yaşında bir İstanbullu vatandaşın verdiği cevaptan alınmıştır. Ertugay, *a.g.e.*, s. 320.

22 Ertugay, *a.g.m.*, s.210.

23 Nebi Miş ve diğerleri, *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*, SETA Yayınları, İstanbul 2016, s.7.

belirtilmiştir. 15 Temmuz gecesi insanların sokağa çıkma motivasyonunda 1) Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın insanlara sokağa çıkma çağrısının, 2) TRT'de darbe bildirisinin okunmasının, 3) Camilerde salaların okunmasının etkili olduğu tespitlerine ulaşılmıştır.²⁴ Hakikaten de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın CNN Türk canlı yayınına FaceTime uygulamasıyla bağlanarak²⁵ yaptığı konuşmada “milletimizi illerimizin meydanlarına ve havalimanlarına davet ediyoruz” diyerek halkı meydanlara davet etmesi, darbecilerin emir-komuta zinciri içerisinde hareket etmediğinin bilgisini vermesi halka güven vermiş ve insanların meydanlara inmesinde önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Zira KONDA tarafından yapılan “Demokrasi Nöbeti Araştırması Meydanların Profili” başlıklı alan araştırması da Cumhurbaşkanı'nın yapmış olduğu çağrının önemini istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. Araştırmada sokaklara çıkan vatandaşlara “Olayların hangi noktasında sokağa çıkmaya karar verdiniz?” sorusu sorulmuş, katılımcıların % 27'si Erdoğan'ın çağrısından önce derken; % 53'ü Erdoğan'ın çağrısından hemen sonra sokaklara çıktığını beyan etmiştir²⁶. Burada Erdoğan'ın çağrısı konusuna da ayrıca parantez açmakta yarar var. İnsanların o gece meydanlara inişinde Erdoğan'ın ve Ak Parti teşkilatlarının “talimatları” ile hareket edildiği argümanının hem akademik çalışmalarda hem de konu ile ilgili diğer yazılarda dile getirildiğini belirtmiştik. Ancak yapılan bütün alan araştırmaları, 15 Temmuz gecesi meydanlara inen ve demokrasisine sahip çıkan kişilerin farklı siyasal ve sosyal gruplardan olduğunu ortaya koymaktadır. O gece meydanlarda homojen bir siyasi grubun olması durumunda dahi Cumhurbaşkanı'nın açıklamasını talimat olarak nitelerek doğru bir analiz olmayacaktır. Zira hiç kimse kendisine gelen *talimatla* ölüme gitmeyecektir. Ancak daha geniş bir değerler manzumesini göz önüne alarak, buna ilişkin bir değerlendirmede bulunarak böyle bir çağrıya karşılık verebilir. Nihayetinde bu çağrı bir işaret fişeği niteliğindedir. Başka bir anlamıyla bir emir-tamimat-güdümlülük değil, ne olup bittiğini anlamaya çalışan insanlar için bir *karar anıdır*. Kendileri için bir şamandıra-gösterge arayan insanlar, bu açıklama ile olayın “ne” olduğu, faillerinin “kim” olduğu konusundaki karmaşayı çözümlenmiş ve bunun sonucunda da meydanlara çıkmışlardır.

Ankara merkezli başka bir çalışmada da yukarıdaki bulgulara benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmaya katılanlar, darbe haberini alınca neler düşündüklerini, meydanlara çıkış reflekslerini, farklı duygular hissettiklerini ve

24 Miş ve diğerleri, *a.g.e.*, s.8.

25 Hacı Hasan Saf, “Risk Toplumunda Toplumsal Denetim: WhatsApp Darbesine FaceTime Önlemi”, *TRT Akademi Dergisi*, Sayı:3, Ocak 2017, s.174: Video için bakınız: <https://www.youtube.com/watch?v=Dd1DvDrv3EQ>, (erişim: 15.07.2017).

26 KONDA, *Demokrasi Nöbeti Araştırması: Meydanların Profili*, <http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/Demokrasi-N%C3%B6beti-Sunum.pdf>, (erişim:14.07.2017).

ortak bir payda olarak da darbe girişimini kabullenemediklerini belirtmişlerdir. İlk anlarda yaşanan korku, çaresizlik, umutsuzluk, şaşkınlık, üzüntü, öfke ve nefret duygusu pek çok katılımcı için zamanla yerini olanları kabulleneme, direnme, vatani, demokrasiyi, milli iradeyi koruma düşüncesine bırakmıştır. Yine katılımcıların önemli bir bölümü, “şehit olabiliriz” düşüncesiyle abdestini alıp dışarı çıktıklarını ifade etmişlerdir.²⁷ Çalışmada katılımcıların % 59’u 15 Temmuz gecesi alanlarda olduğunu beyan etmiştir.²⁸ Katılımcıların meydanlara inişindeki motivasyonların tıpkı diğer araştırmalardaki gibi demokrasiyi koruma, darbeyi önleme, milli birlik ve beraberlik ruhu sergileme, ülke ve bayrak savunması, ülkenin ve çocuklarının geleceğini koruma endişesi ve şehitlik vurgusu olduğu görülmektedir. Çalışmanın hiçbir yerinde, insanların meydanlara inmesinin ve mobilize olmasının arkasındaki motivasyon olarak bir siyasi partinin ya da liderin talimatları (çağrı kast edilmektedir) gösterilmemiştir. Dolayısıyla çalışmalarda ön plana çıkan nokta, 15 Temmuz gecesi insanların, her ne kadar Cumhurbaşkanı’nın çağrısını çok önemli bir yere yerleştiriyor olsalar da, bu çağrıya cevap vermelerinin arkasındaki temel saikler olarak demokrasiye olan inançlarını, ülkenin ve özelden de çocuklarının geleceğine ilişkin kaygılarını, bazı milli ve manevi değerleri tehlikede görmelerini ve milli iradeye sahip çıkılması isteğini göstermeleridir. Başka bir anlatımla burada bir *talimatla* harekete geçme yerine, bir çağrının içsel (grup ve birey düzeyinde) filtreleme sonrası karşılık bulması söz konusudur. Bu nedenle güdümlülük açıklaması, meydanların sosyolojisini, düşünce örüntüsünü ve duygu dünyasını hatalı ya da doğru okumamanın sonucu veya kötü niyetli bir yaklaşımın ürünüdür.

“15 Temmuz Darbe Girişimine Karşı Meydan Nöbetleri ve Saha Araştırması” başlıklı başka bir çalışmada da, tıpkı daha önceki araştırmalarla benzer özellikte bulgulara işaret edilmektedir. 9 farklı ilde toplamda 150 kişiyle yapılan mülakatlardan oluşan çalışmanın önemli bulgularından biri, darbe tecrübelerinin ülkemizde yaşayan yurttaşlar açısından bir öğrenme sürecini de beraberinde getirdiğidir. Buna göre 27 Mayıs 1960 Darbesi, 1980 Darbesi, 1971 Muhtırası, 28 Şubat Postmodern Darbesi ve 2007’deki 27 Nisan E-Muhtırası gibi halkın demokratik iradesinin hiçe sayıldığı dönemler, bu öğrenme sürecinin önemli parametreleridir. Bunlardan 27 Nisan E-Muhtırası, gerek yapılış biçimi ve gerekse de sonuçları itibariyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir siyasal iktidar, doğrudan, ne yapması gerektiği konusunda askerden gelen direktife-müdahaleye karşı durmuş ve bir ira-

27 Erol Kahveci, *Demokrasi Nöbetlerine Katılanlar Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma*, s. 4., <https://www.asbu.edu.tr/tr-TR/15-temmuz-darbe-kalkismasi-raporu/>, (erişim: 13.07.2017).

28 Kahveci, *a.g.e.*, s. 5.

de ortaya koymuştur. Bu duruş ve irade beyanıyla birlikte, sonradan gelişen olaylar 15 Temmuz'un sosyolojisine de doğrudan etki etmiştir.²⁹ Cumhurbaşkanı, Başbakan ve muhalefet liderlerinin de o gece darbeciler karşısındaki sağlam duruşu geniş halk kitlelerinin yekvücut olmasını sağlamış; böylece darbe girişiminin bastırılmasında önemli bir işlev görmüştür. Bu durumun en önemli sonuçlarından birisi de meydanlardaki insanlarda ortak bir duygudaşlığın tezahür etmesidir. Örneğin o gece ve sonraki gecelerde dile getirilen sloganlardan bir tanesi "*millet burada, darbeciler nerede*" sloganıdır ki, bu, hem ortak duygudaşlığı hem de darbenin faileri karşısındaki kararlı duruşu anlatması bakımından son derece önemlidir. Ayrıca çalışma, insanların meydanlara çıkış reflekslerini, motivasyonlarını, sonraki gün ve gecelerdeki duygu ve düşüncelerini de ortaya koymaktadır. Darbenin başlangıç aşamalarında insanlar tam olarak ne olduğunu anlayamamış, bir darbe olabileceğine ihtimal vermemişlerdir. Buna paralel olarak bir endişe, kafa karışıklığı, bazı nedenlerden kaynaklı tedirginlik ve korku yaşamışlardır. Sürecin ilerleyen aşamalarında art arda gelen açıklamalar, olayın zihinlerinde netleşmesine ve akabinde de meydanlara çıkışa evrilmesine yol açmıştır.

Katılımcılar genel değerlendirmelerinde, darbe girişiminin faillerine yönelik büyük bir kızgınlık ve öfke duymuşlardır. Bu kızgınlık ve öfkenin temel nedenleri arasında ise, "darbelerle sorunların halledilemeyeceği", "darbenin ülkeyi geriye götüreceği", "ülkenin istikrarını zedeleyeceği", "sıkıyönetim ilan edilerek hak ve özgürlüklerin çiğneneceği", "ekonomik çöküntüye neden olacağı", "demokrasiye aykırı olduğu", "darbeyi yapanların dış güçlerin maşası olduğu ve darbenin arkasındaki asıl güçlerin Türkiye'nin güçlenmesini istemiyor oluşları", "iç savaş çıkması ve ülkenin bölünmesi gibi tehlikelere sebep olacağı" vb. düşünce ve değerlendirmeler, belirgin bir yer işgal etmektedir. Dolayısıyla, darbe girişimine ve onun faillerine yönelik öfke ve kızgınlığın şekillendirdiği refleksler, tepkiler ve endişeler, öncelikli olarak güvenlik, düzen, istikrar, hak ve özgürlükler ile ortak değerler olarak kabul edilen vatan, ülke, devlet, millet, ümmet gibi kavramlara yapılan çeşitli vurgular üzerinden ifade edilmiştir³⁰. Diğer bir ifadeyle o gece ve sonrasında sokaklara çıkan insanlar, büyük oranda içsel değerlendirmeler doğrultusunda, iç-dış gelişmelere ilişkin bir takım politik akıl yürütmeler gerçekleştirerek, siyasilerden ve devlet yetkililerinden gelen açıklamaların da var olan kafa karışıklığını, muğlaklığı ve tedirginliği ortadan kaldırmasıyla kitleler halinde meydanlara çıkmışlardır.

29 Ertugay, *a.g.e.*, s. 259.

30 Ertugay, *a.g.e.*, s. 185.

Buradan da anlaşılmaktadır ki şaşkınlık, endişe, tedirginlik ve korku ile darbe girişiminden haberdar olan insanlar geçmişte darbe girişimlerine sessiz kalışın getirdiği sonuçların da etkisiyle demokrasilerine sahip çıkmak, darbeyi önlemek, milli birlik ve beraberlik ruhunu korumak ve yaşatmak, ülke ve bayrak savunması yapmak, ülkenin ve çocuklarının geleceğini kurtarmak düşüncesiyle meydanlara inmiş ve bir direniş sergilemişlerdir. Bu nedenledir ki amacı darbeyi engellemek olan bu topluluklar, Roni Margulies’in ifadesiyle “*ister dindar olsun, ister puta tapsın, gerici değildir. Haklarının bilincindedir, darbenin anlamını kavramıştır, kendini savunmaktadır. Yani haklıdır*”.³¹ Bu anlamda söz konusu alan araştırmalarının da ortaya koyduğu üzere 15 Temmuz, siyasetin demokratik, açık ve şeffaf bir sistematik içerisinde gerçekleşmesinin de talep edildiği; açık, şeffaf ve hesap verilebilir siyaset mekanizmaları dışında, kapalı kapılar arkasında, zora dayanan, milletin iradesini yok sayan siyaset arayışının da reddi anlamına gelmektedir.³² Millet, kendi iradesini yok sayanlara karşı tarihi bir mücadele vermiş, tek tek o gece sokaklara çıkan her bir vatandaş, inisiyatif olarak canı pahasına demokrasisine ve ülkesinin geleceğine sahip çıkmıştır.

Burada altı çizilmesi gereken noktalardan/sonuçlardan birisi de, tüm toplumsal-politik sistem üzerinde bir büyük denetleyici, ayar verici ve müdahale edici kurum ve zihniyet olarak ordunun ürettiği-var ettiği, boyun eğmeye ve çaresizliğe yol açan korkunun, süreç içerisinde çeşitli politik tutumlarda belirlediği üzere kızgınlığa ve direnmeye evrilmesi; bu kızgınlık ve *korku yitimi*’nin de, 15 Temmuz’un en dikkate değer harekete geçirici unsurların da biri olmasıdır. Bu içerik o gecenin derin anlam yüklenen sembolik sloganlarından da birini üretmiş, dahası, doğrusu bu ve benzeri sembol ve sloganlar üzerinden kendisini ifşa etmiştir: “Menderes’i astınız biz yoktuk; Özal’ı zehirlediniz biz çocuktuk; şimdi biz varız, Erdoğan’ı yedirtmeyiz.” Buna benzer şekilde 15 Temmuz sonrası demokrasi nöbetleri esnasında meydanlarda çalınan marşlardan birisinde “biz sizin gibi yapmadık baba; zalimlere karşı çıkıp direndik” ve “biz kaçmadık; biz korkmadık” şeklindeki ifadeler, kendiliğindenliğin ve tarihsel-politik okumanın ürettiği/var ettiğini’nin duygusal-düşünsel düzlemdeki arka planına da işaret etmektedir.

Sonuç

Her sosyolojik ve politik olayda olduğu gibi 15 Temmuz darbe girişimi konusunda da (bütünü üzerinde olmasa bile, belli noktaları üzerinde) özellikle

31 Roni Margulies, “Darbeyi Kim Engelledi?”, <http://marksist.org/icerik/Yazar/5021/Darbeyi-kimler-engelledi/> (erişim:15.07.2017).

32 Fatih Ertugay, “Bugünden 15 Temmuz’a Bakmak”, *Diyanet Dergisi*, Sayı:319, Temmuz 2017, s.11.

entelektüel ve akademik çevrelerde farklı bakış açıları ve açıklama çabaları kendisini göstermektedir. Açıklamaların ilkinde, 15 Temmuz 2016 gecesi, insanların canlarını hiçe sayarak darbecilere karşı verdiği mücadelenin kendiliğinden değil, büyük orada güdümlü-yönlendirilmiş olduğu; siyasi aidiyetlerine bağlılık ya da liderlere sadakat, siyasi rant beklentisi, kazanımların kaybedilmesi korkusu gibi gerekçelerle hareket edildiği dile getirilmekte iken; diğer bir açıklama ve bakış tarzında ise, özellikle sahada yapılan araştırmaları da referans göstererek, darbeciler karşısında gösterilen direnişin kendiliğinden olduğu; demokrasiye ve ülkenin geleceğine sahip çıkmak adına vatandaşların inisiyatif kullanarak darbeyi akamete uğrattığı belirtilmektedir.

15 Temmuz'a ilişkin yapılan ampirik çalışmaların hemen hepsinde, kazanımların vurgulandığı görülmekle birlikte, kazanım kavramının içeriğinin başta saygı görme-saygı kazanma, dışlanmış olmanın yerini politik sistemin ve işleyişin temel belirleyicisi haline gelmiş olmanın alması, politik tercihe ve iradeye sahip çıkma (seçim ve onun sonuçlarına ilişkin kazanımlar), yaşam biçiminin ve buna bağlı pratiklerin politik kabulü ve kamusal alanda serbestiyeti, dışlanan ve horlanan toplumsal ve kültürel değerlerin toplumsal ve politik bir görünürlüğe kavuşması, hem toplumsal-kültürel anlamda hem de politik olarak tarihsel anlatının yenilenmesi ile maddi olarak bakıldığında da ekonomik ve politik istikrar gibi kazanımlar öne çıkmaktadır. Şüphe yok ki, bu son sayılan ekonomik ve politik istikrar unsuru, toplumda önemli bir kazanım olarak görülmüş ve bunun sürdürülmesi arzusu 15 Temmuz'daki direnişe etki etmiştir.³³ Ancak özellikle, o gece sokaklara çıkarak bedenini kurşunlara siper eden, dolayısıyla ölümü göze alan insanların, maddi kazanımlarını korumak için bunu yaptıklarını düşünmek en iyi ifadeyle gerçeği ıskalamak ya da deforme etmek anlamına gelecektir.

Öte yandan, kazanımların korunması, yalnızca geçmişin (son on beş yıllık geçmiş) korunması anlamına da gelmiyordu. Özellikle ilk gece sokaklara çıkan insanlar, aynı zamanda umut bağladıkları bir geleceğin kaybolması tehlikesine karşı da harekete geçmişlerdir. İnsanlar, son on beş yılda yakalanan ekonomik büyüme ve bunun toplumsal refah artışına dönüşmesi ve dolayısıyla bunların kaybedilmesi endişesini ciddi olarak hissetmişlerdir. Ancak daha da önemlisi, yaşam standardındaki artış, eğitim ve iş imkânları vs.'nin yaşanabilir bir ülke olma tasavvuru ve iddiasını var ettiği ölçüde, o gece bunların kaybedilmesi; başka bir anlatımla geleceğin kaybedilmesi endişesi insanları motive etmiştir. Bu gelecek ise, saha görüşmelerinde de sıklıkla vurgulandığı üzere, çocukların geleceğidir. İnsanlar, bilhassa haya-

³³ Bkz. Ertugay, *a.g.e.*, s. 165 vd.

tında darbe yaşamış kişiler, darbelerin, sıradan insanların hayatlarını nasıl alt üst ettiğini, ekonomik krizler ve politik kargaşaya yol açtığını tecrübe ettiklerinden ve dolayısıyla kendi çocuklarının bunu yaşamasını istemedikleri için kararlı bir direniş göstermişlerdir. Bu düşüncelere ilave olarak, siyasetin ve dolayısıyla insanların günlük hayatlarına şekil veren kararların birincil aktörü olma, politik olarak merkeze taşınmış olma düşüncesi ve darbeyle bunun da kaybedileceği endişesi güçlü bileşenler olarak insanlara direniş enerjisi vermiştir. Sonuçta, politik aktivizm konusunda yaygın bir tecrübeye sahip olmayan ve hatta buna mesafeli olan Türkiye halkı (özellikle muhafazakâr ve dindar kesimler), buna rağmen güçlü bir siyasi bilinç/farkındalık³⁴ ve buna dayanan bir kendiliğindenlik geliştirmiştir. Çeşitli politik faktörlerin belirleyiciliğinde artmış olan siyasi bilincin, kendiliğindenliğin ve bunun ürettiği harekete geçme refleksinin, 15 Temmuz darbe girişimi karşısındaki dirençte belirleyici olduğu açıktır.

Farklı bakış açılarına sahip her iki açıklama değerlendirildiğinde, güdümlülüğü-yönlendirilmiş olmayı esas alan açıklamanın, belirli ön kabullerin etkisi ile yapılan ve son derece sınırlı saha verisine dayanan genel teorik açıklamaların ötesine taşmayan değerlendirmeler olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan bu bakış açısının kimi pejoratif-küçümseyici göndermeleri ihtiva ettiği de açıktır. Zira bu çalışmaların hiçbirinde meydanların sosyolojisine dair araştırmalar yapılmamış; büyük oranda modern toplum-geleneksel toplum ya da modern-katılımcı birey ile geleneksel-edilgen birey kategorileri üzerinden yapılan ve geçerliliği tartışmalı olan analizlere başvurulduğu görülmektedir.

Bu değerlendirmelerin gözden kaçırdığı en önemli husus, geleneksel-kültürel değerlere yaslanıyor da olsa o gece sokaklara çıkan insanların, tarihsel-politik gelişimin bir sonucu olarak öğrenerek-deneyimleyerek kendi değişimlerini var etmiş olduklarıdır. Bir anlamda tarihsel-politik deneyim, bu insanların kolektif grup duygularını olduğu gibi, bireysel duygularını da bilişsel, algısal ve motor süreçleri de aynı doğrultuda ve benzer biçimde deneyimlemiş ve değiştirmiştir³⁵. Böylece ortaya yeni bir kolektif grup duygusu ve davranışı ortaya çıkmıştır. Başka bir anlatımla söz konusu pejoratif değerlendirme içerisinde, toplumun siyaset kurumuna, politik gelişmelere, ordunun sistem içindeki rolüne, *meşru olanı* ve *meşru alanı* kavrama biçimine, son beş-altı yılda yaşananları süzme, değerlendirme ve sonuç çıkarma süreçlerine dair hiçbir şey söylenmemektedir. Toplumun bütün Cumhuriyet tarihi göz

34 Uslu, *a.g.m.*, s. 200.

35 Nevin Solak ve Nebi Sümer, “Politik Sistem Algısı ve Duygular”, içinde *Siyaset Psikolojisi 1. Cilt*, Ed. Özlem Dirilen Gümüş, Nobel Yay., Ankara 2015, s. 206.

önüne alındığında ve özellikle de yaklaşık son yirmi yılda yaşananlar hesaba katıldığında öğrenen bir aktöre dönüştüğü gerçeği ihmal edilmektedir. Toplum daha önceki darbe sonrası süreçlerde yaptığını, son on beş yılda seçimler aracılığıyla yaptığını, bu kez de doğrudan meydanlara çıkarak yapmıştır. Diğer bir tabirle kendi seçimine, kendi tercihinine, meşru olana ve meşru alana dair kanaatini bu defa da doğrudan bir eylemin/direnışin içerisinde yer alarak göstermiştir. Netice itibariyle, 15 Temmuz darbe girişimine kadar, sessizliğe itilme, buna bağlı olarak ortaya çıkan engellenme hissi ve çaresizlik, insanlarda genel olarak bir haksızlığa uğramış olma algısını var etmiştir. Bu düşünce, öfke ve kızgınlıkla birleşince 27 Nisan E-Muhtırası sonrasındaki seçimlerde, 17-25 Aralık sürecinden sonraki mitingler ve seçimlerde ve son olarak 15 Temmuz'da olduğu gibi kolektif bir eyleme dönüşmüştür. Zira bu kolektif eylemler, haksız bir duruma sebep olanlara karşı bir platform sağlamıştır. Bu sebeple söz konusu durumlarda olduğu gibi kolektif eylem, yalnızca yaşanan engellenme ile değil, engellenmenin doğurduğu ve buna neden olanlara dönük kızgınlıkla da alâkalıdır. Tüm bu sosyo-politik gelişmeler, bilişsel-duygusal durumlar hiç şüphesiz ki 15 Temmuz ve sonrasındaki büyük toplumsal reflekse ve kendiliğindenlik içeren harekete etki etmiş, enerji vermiştir.

Kaynakça

- ALKAN, Haluk, "15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 79, Güz 2016.
- BAUMAN, Zygmunt, *Siyaset Arayışı*, 2. Baskı, Çev. Tuncay Birkan, Metis, İstanbul 2012.
- BİLGİN, Nuri, *Siyaset ve İnsan*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.
- ÇETİN, Halis ve GÖRÜŞÜK, Levent, *Siyaset Psikolojisi*, Orion Yayınevi, Ankara 2015.
- ÇETİN, Halis, *Krizler Kahramanlar ve Hainler, Modernleşme Geleneği 1500- 1800(I. Cilt)*, Orion Yayınevi, Ankara 2016.
- ÇOBANOĞLU, Yavuz, "İslamcılık ile Demokrasi İlişkisi", *BirGün Pazar*, Yıl: 3, Sayı: 494, 28.08.2016.
- DEMİREL, Tanel, "15 Temmuz Darbe Girişimi: İlk İzlenimler", *Hür Fikirler*, <http://www.hurfikirler.com/15-temmuz-darbe-girisimi-ilk-izlenimler-tanel-demirel/>, (erişim:05.07.2017).
- DOĞAN, Sevinç, "Kefaretçi Eylem, Siyasal Özneleşme ve Mobilizasyon", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*, Sayı: 330, Ekim 2016.
- ERTUGAY, Fatih, *15 Temmuz Darbe Girişimi: Hatırladıklarımız ve Hatırlayacaklarımız*, Kadim Yayınları, Ankara 2017.
- ERTUGAY, Fatih, "Bugünden 15 Temmuz'a Bakmak", *Diyanet Dergisi*, Sayı:319, Temmuz 2017.
- KAHVECİ, Erol, "Demokrasi Nöbetlerine Katılanlar Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma", https://www.asbu.edu.tr/Media/Default/duyurular/prof_dr_erol_kahveci_rapor.pdf (eri-

şim:13.07.2017).

KONDA, *Demokrasi Nöbeti Araştırması: Meydanların Profili*, <http://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/03/Demokrasi-N%C3%B6beti-Sunum.pdf> (erişim:14.07.2017).

KORAY, Yeliz, “Yerim Destanınızı”, Koz Gazetesi <http://www.kocaelikoz.com/yazar/yeliz-koray/yerim-destaninizi/449.html>, (erişim:14.07.2017).

LAÇİNER, Ömer, “15 Temmuz’dan Sonra”, Birikim Dergisi, http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7810/15-temmuz-dan-sonra#.Wlc_tFOLTIV/, (erişim: 26.12.2016).

MARGULİES, Roni, “Darbeyi Kim Engelledi?”, Marksist.org <http://marksist.org/icerik/Yazar/5021/Darbeyi-kimler-engelledi>, (erişim:15.07.2017).

MİŞ, Nebi ve Diğerleri, *15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması*, SETA Yayınları, İstanbul 2016.

ÖZDAĞ, Ümit (edit), *21. Yüzyılda Prens: Devlet ve Siyaset Yönetimi*, Kripto Yayınları, Ankara 2012.

SAF, Hacı Hasan, “Risk Toplumunda Toplumsal Denetim: WhatsApp Darbesine FaceTime Önlemi”, *TRT Akademi Dergisi*, Sayı: 3, Ocak 2017.

SOLAK, Nevin ve SÜMER, Nebi, “Politik Sistem Algısı ve Duygular”, içinde *Siyaset Psikolojisi* 1. Cilt, Ed. Özlem Dirilen Gümüş, Nobel Yay., Ankara 2015.

TAŞKIN, Yüksel, “Birlikte Nasıl Yaşayacağız?” Birikim Dergisi <http://www.birikimdergisi.com/haftalik/7811/birlikte-nasil-yasayacagiz> (erişim: 14.07.2017).

USLU, Cennet, “15 Temmuz’un Onur ve Utanç Listesi”, Serbestiyet, <http://serbestiyet.com/yazarlar/cennet--uslu/15-temmuzun-onur-ve-utanc-listesi-705607/>, (erişim:06.07.2017).

YAYLA, Atilla, “15-16 Temmuz Şanlı Direnişinden Dersler ve Gözlemler”, Hür Fikirler, <http://www.hurfikirler.com/15-16-temmuz-sanli-direnisinden-dersler-ve-gozlemler/> (erişim:01.07.2017).